

DENİZLİ KIZILCABÖLÜK CAMİLERİ VE ALÇI SÜSLEMELERİ

*Denizli Kızılcabölük Mosques and
Stucco Decorations*

E. Emine Naza-DÖNMEZ*

The foundation of Kızılcabölük in Tavas district of Denizli Province, goes back to Oguz Clans settled in the Western Anatolia during the “Turcomanisation period” of Asia Minor. Evliya Çelebi who visited this settlement during the 17th century mentioned it as “Kızılcabörklü” and described it as “a Muslim town with a mosque and bath”. The oldest mosque in Kızılcabölük is Hanönü Mosque, built in 1697/98 (H. 1109/10) and restored in 1895 (H. 1312) according to its epitaphs. Meanwhile, other mosques around this area such as Kavak, Çayırık and Yukarı could not be dated, but we can affirm that those buildings were renewed in the late 19th century, after their decoration. All of these four mosques are displaying the same rectangular plan. Their pastured walls must have been built with stone and brick. They contain upper lodges carried by wooden columns and wooden ceilings covered with tiled roofs. These mosques, despite their modest even ordinary façades have elaborate inner decorations. Especially, the mihraps are remarkable with their stucco decorations which are different in each mosque. Those stucco decorations composed of Baroque, Rococo and Empire elements, shows the characteristics of the eclectic style dominating the late 19th century Ottoman Art. The renewal of the interiors of these mosques under western influence, indicates the high economical status of the local notables, due to the development of the traditional textile industry, as well as their cultural interactions with Europe through Izmir.

* Yard. Doç. Dr. E. Emine Naza-Dönmez, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı.

Denizli ili, Tavas İlçesi Kızılcabölük beldesinin tarihçesi, Anadolu'nun Türkmenleşmesi esnasında Batı Anadolu'ya yerleştirilen Oğuz boylarına kadar uzanmaktadır¹. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi buradan geçmiş, "Kızılcabörklü" olarak söz ettiği beldeyi "camii ve hamamı olan Müslüman bir şehirdir" diye tanıtmıştır².

Kızılcabölük'te inşa edilen en erken tarihli yapı, kitabesine göre Hanönü Camii'dir³ (Resim 1). Yukarı Mahallesi'nde yer alan yapının giriş kapısı üzerindeki kitabesi şu şekildedir (Resim 2):

Vâzı-ı kadîm tarih-i garibe
Bin yüz dokuz ismi Ümmiyye
Vâzı-ı minber nâm oldu Köse Mehmed Ağa
Bin yüz on idi târihiyye
Emced-i bint-i Mehmed Ağa dedi zâten
Bâ'is-i rahmet olsun bihvân fatiha

Kitabeye göre yapı 1697(H1109)'de, minberi ise 1698 (H.1110) tarihinde yapılmıştır. Dikdörtgen planlı, taş-tuğla örgülü yapının duvarları sıvayla kaplanmıştır. Ahşap dikmelerin taşıdığı kadınlar mahfiline sahiptir. Ortası tekne tavan biçiminde yapılmış ahşap tavan dışarıdan kiremit çatı ile örtülüdür. Ahşap minberinin yan yüzleri dikdörtgen levhalarla taksimatlandırılmıştır (Resim 3). Alçı süslemeli mihrap nişi, iki yandan birbirine dönük akantüs yaprakları ile sınırlandırılmış ve yuvarlak niş kemeri yaprakları içe dönük akantüs yaprakları ile çevrelendirmiştir. Mihrap nişini iki yandan sınırlayan, çokgen kaide üzerinde yükselen yuvarlak gövdeli sütunların başlıkları da, yine akantüs yaprakları ile süslenmiştir. Sütun başlıklarının arasına bir ayet kitabesi yer alır. Mihrabın üzerinde üç bölümlü dikdörtgen

bir alınlık bulunur. Ortadaki kare kartuşta S ve C kıvrımlı yaprakların çevrelediği, madalyonlu buketin içinde "Allah" yazısı yer alır. Alınlığın dikdörtgen biçimindeki iki yan kanadı, alta kıvrık akantüs yaprakları ile süslenmiş üstte ise küçük bir madalyonla taçlandırılmıştır. Bu dikdörtgen kartuşların üzerinde ise, caminin ve alçı süslemelerin yapıldığı tarihleri veren yarım daire biçimindeki alınlıklar yer alır. Sağda H.1312, solda ise H.1109 tarihleri okunur. Mihrap alınlığının iki yan kanadının en dışında kalan alt bölümü S ve C kıvrımlı profillerle kesilmiştir. Madalyon biçiminde süslemelerle taçlandırılmış içbükey ve dışbükey kuruluşlu bu kanatlar, mihraba hareket kazandırmıştır. En üstte yer alan alçı çerçeveli camlı panoda ise caminin tamir kitabesi bulunmaktadır⁴ (Resim 4, Çizim 1). Kitabe şu şekildedir:

Ağâz-ı kelâm eyledim niyâz-ı Rabbâniyye
Medhaline nâil oldum hitâmına.
Câmi-i şerifin tamirini hocamız etdi.
Civar-ı ba'id-karfi meyl- i muhabbet-i Hakla
Ta'mirden mülk-i civâr-ı Muhammed Mustafa
Eyledi üçyüz on ikide Molla Mustafa.
Nazargâh olan 'ibâd-ı sâfiye
Nâm verdiler ismini Ay sofiye

Duvarların üzerinde yer alan ve mihrabın iki yanından başlayarak bütün yapıyı dolanan kalem işi frizler tekne tavanın eteğinde de görülmektedir. Bu süslemeler üç boyutlu verilmeye çalışılarak iç görünüşe bir hareket kazandırılmıştır. Ayrıca yine mihrabın üstünden iki yana dağılan kalem işi asma dalları da yapıyı dolanmaktadır. Yapının duvarlarında "Allah" "Muhammed" ve dört halifenin isimlerinin bulunduğu akantüs yapraklı yuvarlak alçı panolar yer almaktadır.

Kızılcabölük'te Kavak Mahallesi'nde yer alan Çayırılık Camii dikdörtgen planlıdır. Taş-tuğla örgülü ve kiremit çatıyla örtülmüş yapının duvarları sıvayla kaplanmıştır. Ahşap dikmelere oturan kadınlar mahfiline sahip

¹ Beldenin tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yakıt 2002: 13

² Evliya Çelebi, VIII, 575

³ Kitabeyi okuyan hocam Doç. Dr. Hüsamettin Aksu'ya teşekkür ederim. Aynı kitabe Prof. Dr. İsmail Yakıt'ın eserinde şöyle geçmektedir: bkz. Yakıt 2002: 158 Vâzı-ı kadîm tarih-i arabiyye,
Bin yüz dokuz ismi Ümmiyye
Vâzı-ı minber nâm oldu Köse Mehmed Ağa
Bin yüz on idi târihiyye
Ümmi bint-i Mehmed Ağa dendi zâten
Bâ'is-i rahmet olsun bihavan fâtiha

⁴ Hanönü Camii'nde mihrabın üstünde yer alan kitabeyi okuyan Dr. Selman Can ile Araş.Gör. İbrahim Yıldırım ve son düzeltmeleri yapan Hocam Doç. Dr. Hüsamettin Aksu'ya teşekkür ederim.

yapının tavanı çubuklu taksimatlı olup ortasında kare biçiminde bir tavan göbeği bulunur. Alçı mihrabı Hanönü Camii'ndeki düzenlemeye benzemekle birlikte süslemeleri farklıdır (Resim 5, Çizim 2). İç içe iki bölümden oluşan mihrap nişinin dekoratif kemerli üstteki kısmı, iki yandan içe kıvrık ince uzun akantüs yapraklarının çevrelediği çubuk biçimi silmelerle sınırlandırılmıştır. İçteki yuvarlak niş alçı bir silme ile çevrelenmiştir. Mihrap nişinin yanlarında, ortalarında çiçek rozetleri olan çokgen kaide üzerinde yarım yuvarlak sütunlar bulunur. Çubuklu silmelerin sınırladığı sütunların başlıkları minik rozet çiçekli akantüs yapraklıdır. Sütunların arasında bir ayet kitabesi, üzerinde ise dikdörtgen bir alınlık yer alır. Ortada "Allah" yazısının bulunduğu, S ve C kıvrımlı yapraklar bir madalyon oluşturur. Yapraklar minik çiçekli rozetlerle dolgulanmıştır. İki yan da ise içbükey kıvrımlı bölümlerin ortasında akantüs yapraklı süslemeler yer alır. En üstte, köşelerde minik rozet çiçekleri ve yüzeylerin ortasına gelecek şekilde akantüs yapraklı S ve C kıvrımlı süslemeler bulunur. Duvarlarda akantüs yaprakları ile taçlandırılmış alçı madalyonlar içinde "Allah", "Muhammed" ve dört halifenin isimleri yer alır. Yapının dış duvarına bitişik Çayırılık Çeşmesi'nin kitabesi, 1866 (H.1282) yılına tarihlenmektedir⁵. Yapının mihrabı da bu yıllarda yenilenmiş olmalıdır.

Kavak Mahallesi'nde yer alan diğer bir yapı Kavak Camii'dir⁶. Dikdörtgen planlı, taş-tuğla örgülü ve kiremit çatı ile örtülmüş yapının duvarları sıvayla kaplanmıştır. Ahşap dikmelerin taşıdığı kadınlar mahfili bulunur. İnşa tarihi olmamakla birlikte yapının yörenin en eski camilerinden olduğu bilinmektedir. Geçirdiği onarımlar nedeniyle orijinal şekli günümüze ulaşmamıştır. İç yüzeyi fayansla kaplanmış mihrap, iki yandan akantüs yapraklı başlıkları olan yarım yuvarlak sütunlarla sınırlandırılmıştır. Üstte içinde ayet yazılı olan dikdörtgen çerçeveli bir levha bulunur. Levha, alçı süslemeli bir alınlıkla taçlandırılmıştır

(Resim 6, Çizim 3)⁷. Duvarlarda diğer camilerde de görülen "Allah" "Muhammed" ve dört halifenin adının yazılı olduğu alçı panolar yer alır.

Alçı süslemenin yer aldığı son yapı Yukarı Camii'dir. Yapı Yukarı Mahallesi'de yer alır. Kare planlı taş-tuğla örgülü ve kiremit çatı ile örtülmüş yapının duvarları sıvayla kaplanmıştır (Resim 7). Camide ahşap direklerle oturan kadınlar mahfili mevcuttur. Ahşap, çubuklu taksimatlı tavanın ortası, tekne tavan biçimindedir. Ahşap minber dikdörtgen levhalarla taksimatlandırılmıştır (Resim 8). Caminin mihrabı diğerlerinden farklı olarak süslenmiştir. Yuvarlak mihrap nişini sınırlayan kompozit başlıklı yivli plastırlar yer alır⁸. Dikdörtgen plastırlar üstte 3/1 oranında daralarak devam etmektedir. Üsteki plastırların yüzeylerinde iki sıralı köşeleri iç bükey olarak kesilmiş düz kartuşlar yer alır. Başlıklarının ortasında akantüs yaprakları ve ay yıldızlı süslemeler bulunur⁹. Mihrap nişinin, köşeleri üçgen biçimli çiçek buketleri ile dolgulanmıştır¹⁰. Arada yazı kuşağı ve bunun üzerinde ortada üçgen biçimli çiçek buketinin taçlandığı, iki yana açılan S ve C kıvrımlı akantüs yapraklı dallar yer alır (Resim 9, Çizim 4¹¹). Yapının duvarlarında "Allah", "Peygamber" ve dört halifenin isimlerinin yazılı bulunduğu alçı madalyonlar yer alır.

Kızılcaölük'te yer alan camiler içinde tarihi bilinen en eski yapı kitabesine göre 1697/98 (H.1109/10) tarihinde inşa edilmiş olan Hanönü Camii'dir. Yapı 1895 (H.1312) tarihinde yenilenmiştir. İnşa tarihleri bilinmeyen Kavak, Çayırılık ve Yukarı Camileri'nin de XIX. yüzyılın sonlarında iç süslemelerinin yenilendiği söylenebilir. Tanıtılan dört caminin plan şemaları aynıdır.

⁷ Buna benzer mihrap alınlık süslemeleri - günümüzdeki durumu bilinmemekle birlikte-İzmir Eşref Paşa Camii, İzmir Esnaf Şeyh Camii, İzmir Fettah Camii, İzmir Natırzade Camii, İzmir Hacı Bey Camii yer alır. Ungan 1968: Resim 151,157,113,122, 141.

⁸ Benzer bir süsleme İzmir Mehmed Camii'de bulunur. Ungan 1968: Resim 57.

⁹ Ay yıldızlı bir süsleme İzmir İmam Hanı Mescidi mihrabında yer alır. Demirkıran 1974: Resim 70.

¹⁰ Bu köşe dolgularının benzerleri İzmir Hacı Bey Camii ve İzmir Kemeraltı Camii mihrabında yer alır. Ungan 1968: Resim 141; Bulut 1996: Resim 1.

¹¹ İzmir Başbudak Camii mihrap alınlığında da benzer süsleme görülür. Bulut 1996: Resim 11.

⁵ Yakıt 2002: 161

⁶ Kasabanın en eski yerleşim alanı olduğu kabul edilir, yapının bulunduğu meydan içinde tarihi bir kavak ağacı mevcuttur. Yakıt 2002: 14

Kasaba ölçeğinde inşa edilmiş söz konusu bu yapılar, dikdörtgen veya kare planlı; taş – tuğla örgülü duvarları sıvayla kaplanmıştır. Dışarıdan kiremit çatıyla ve içeriden ahşap tavanla örtülmüş bu yapılarda, ahşap dikmelerin taşıdığı kadınlar mahfili bulunmaktadır. Dış görünüşleri ile hiç bir özelliği olmayan bu camilerin iç mekanları, mihraplarının alçı süslemeleri ile dikkat çekmektedir.

Türk sanatında alçı kolay işlenirliği ile her dönemde tercih edilen bir süsleme tekniği olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu saray ve köşkerlerinde yer alan alçı süslemeler dini mimaride mihraplarda yaygın olarak görülür. Dönem dönem önemini kaybetmiş gibi görünse de bu süslemeler Osmanlı sanatında da yer alır¹². Erken ve Klasik Osmanlı mimarisinde alçı, duvarlarda ve tavanlarda malakari tekniğinde; yapıların iç pencerelerinde ise revzen olarak kullanılmıştır. Batılılaşma Dönemi Türk sanatında gözlenen Barok, Rokoko ve Ampir üslubunun getirdiği yoğun bezeme anlayışı yapıların cephelerinde taş, iç dekorasyonda ise alçı olarak kendini göstermiştir. Alçı rahat işlenirliği ile söz konusu dönemin süsleme üslubunun mimariye yansıtılmasını kolaylaştırması ayrıca ekonomik olması yönü ile de tercih edilmiş olmalıdır. Bu dönemde alçı süslemenin en yoğun kullanıldığı yapılar grubu olarak Topkapı Sarayı'nı örnek gösterebiliriz.

Kızılcabölük yapılarında hepsi birbirinden farklı süslemeli bu alçı mihraplar; XVIII. yüzyıl Osmanlı sanatında yer alan Batılılaşma döneminin getirdiği yeni bir yaklaşımla; Barok, Rokoko, Ampir üsluplarının yeni bir uygulaması olarak XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyıla kadar uzanan Neo-Klasik üslupta yapılmışlardır. Bu süsleme anlayışına Tanzimat üslubu adı da verilmektedir¹³. Bu tarz alçı mihraplar İzmir ve çevresi yapılarında da karşımıza çıkmaktadır¹⁴. Konya'da yer alan Azizye Camii süslemeleri de benzer

üsluptadır¹⁵. İncelenen yapılarda duvar resimleri yoktur. Bu yönü ile XIX.yüzyılın ortalarında yenilenmiş Denizli ve çevresinde yer alan Acıpayam Yazır Köyü Camii, Güney Belenardıç Köyü Camii, Çal Boğaziçi Köyü Camii gibi bir dizi yapıdan ayrılır¹⁶. Kızılcabölük Camileri'nde süsleme bilinçli olarak mihrapta toplanmış, diğer süslemeler sade tutulmuştur. Yukarı Camii ve Hanönü Camii orijinal olarak günümüze ulaşmıştır. Kavak Camii mihrabı bozulmuştur. Katalogda yer almayan Dere Camii ise aynı plan şemasına sahiptir. Fakat iç süslemesi günümüze gelmemiştir. Yalnız yapının duvarında Mekke-Medine'yi tasvir eden bir işleme yer almaktadır.

Yörede yüzyıllardan beri geleneksel olarak dokumacılık yapılmaktadır. Kızılcabölük, Babadağ ve Buldan'la birlikte Denizli bölgesinde yer alan diğer bir dokuma merkezidir¹⁷. XIX. yüzyıl ortalarında kasaba halkının % 50 sinin dokumacılıkla % 25'nin tarımla - özellikle yörenin etrafında yer alan bereketli tarlalar ve bağlar günümüzde de bunun göstergesidir- kalan diğer kesim ise çeşitli mesleklerle uğraşmaktaydılar. Bunların içinde yer alan bir grup da tüccarlardır. Dolayısı ile bölgede yapılan dokumaları bizzat pazarlayıp alım satımını yapan yöre esnafıdır¹⁸. Bu durum XIX. yüzyılda Kızılcabölük halkının refah düzeyinin yüksek olduğunun göstergesidir. Buradan yola çıkarak Kızılcabölük camilerinde yer alan zengin dekorlu alçı süslemelerle yörenin dokumacılıktan kaynaklanan bu refah düzeyi arasında bağlantı kurulabilir. Osmanlı sanatı XVIII. yüzyılda Batı ile olan ilişkiler sonucunda yeni üsluplara yönelmiştir. Batılılaşma Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde ortaya çıkan yenilikçi akımlar, Osmanlı mimarisi ve geleneksel sanatlarını değişime uğratmıştır. Bu değişim süreci Anadolu yapılarında da kendini göstermektedir. Özellikle toprak sahibi Ayanların ya da Kızılcabölük'de olduğu gibi dokumacılıkla zenginleşen eşrafın inşa ettirdikleri cami ve evlerde yer alan Batı

¹² Anadolu Türk sanatı alçı süslemeleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Bulut 1996: 1, dipnot 1

¹³ XIX. yüzyıl mimari üslubu için ayrıntılı bilgi bkz. Eyice 1979-1980: 155-162; Ülgen 1990: 67-7; Dişbudak 1990:37-44

¹⁴ Ungan 1968; Demirkıran 1974; Bulut 1996: 1-10; Ünal 1994: 211-226; Arel 1993: 212-218; Arel 1995: 43-51

¹⁵ Eyice 1979-1980: 175

¹⁶ Arık 1988: 44-45; Çakmak 1994: 19-28

¹⁷ Yılmaz 2000: 271

¹⁸ Yakıt 2002: 25

kaynaklı süslemeler, bu değişime örnek olarak gösterilebilir¹⁹.

Önemli olan Kızılcabölük yapılarındaki bu süslemeleri kimlerin yaptığıdır. Anadolu'da her dönemde gezgin ustaların varlığı bilinmektedir. Dokumaları sayesinde İzmir yoluyla dışarı açılan yöreye İstanbul'dan ustaların gelmesi uzak görülmektedir. Özellikle İzmir'in küçük camilerindeki XIX. yüzyıl alçı süslemeleri ile büyük benzerlik gösteren Kızılcabölük camilerinin süslemelerini İzmir'den gelen veya İzmir yapılarını süsleyen ustalar yapmış olmalıdır. Prof.Dr. Ayda Arel'in de belirttiği gibi, Batı Anadolu camilerinde yer alan bu tip süslemeleri ya İzmir ve çevresi adalar vasıtası ile Anadolu'ya gelen yabancı ustalar ya da Batı sanatını kavramış gayrimüslim ustaların yapmış olabileceğidir²⁰. Özellikle XIX. yüzyılda Sakız Adası'ndan gelen inşaat ustalarının İzmir ve çevresi yapılarında çalıştıkları bilinmektedir²¹. Bu dönemde Batıdan gelen mimarlar da Başkent İstanbul silüetine yeni eserler kazandırmışlardır. Bunlar içinde İtalyan Fossati, Fransız mimarlar Bougeois ve Valaury'i örnek olarak gösterebiliriz²². İstanbul yapıları Fransız üslubuna yakınken, Batı Anadolu yapılarında görülen süslemeler daha çok İtalya etkilidir. Bu da yukarıda açıklandığı gibi adalar vasıtası ile bu etkileşimin olabileceğinin göstergesidir²³. Bu özellikleri taşıyan en tipik örnek Aydın Cincin Köyü'deki Cihanoğlu Camii mihrabıdır²⁴. Kızılcabölük yapılarının mihrap süslemesi daha sade olmakla birlikte, İzmir ve Aydın örneklerine benzemekte ve bu görüşü doğrulamaktadır. Kızılcabölük camilerinde Denizli ve çevresinde yer alan diğer yapılarda olduğu gibi duvar resimlerinin yer almaması ilginçtir. Söz konusu yapılardan özellikle Güney Belenardıç Köyü Camii ve

Çal Boğaziçi Köyü Camii'nde görülen resimler büyük bir olasılıkla sembolik anlamları olan tarikatla ilgili eserlerdir²⁵. Herhangi bir tarikata mensup olmayan Kızılcabölük'ün muhafazakar yöre sakinleri kasaba camilerinin duvarlarında bu tarz resimlerin bulunmasını istememiş olmalıydılar. Kızılcabölük beldesinin camilerindeki süslemelerin Aydın yapıları ile daha çok benzemesi yörenin Cumhuriyet öncesinde Menteşe Sancağı Aydın Vilayeti'ne bağlı olmasıyla da açıklanabilir²⁶.

Kızılcabölük geleneksel dokumaları ile kültürel mirasımıza sahip çıkarken, henüz hiçbir araştırmacı tarafından bu yönü ile tanıtılmamış camileri ayrı bir önem taşımaktadır. Geleneksel konut mimarisinin güzel örneklerinin de yer aldığı yörede, her geçen gün bu yapılar yıkılıp yerlerine betonarme binalar yapılmaktadır. Bu camiler günümüze kadar kalabilmiş olmaları ile şanslıdırlar. Hanönü Camii günümüzde kullanılmayarak kaderine terk edilmiştir²⁷. Tanıtılan bu camilerle benzer özelliklerinin bulunduğu düşüdüğüm Demirci ve Çarşı camileri ise günümüze kadar ulaşmamış, yapılar yıkılarak yerlerine yenileri yapılmıştır²⁸. Aynı akıbetin tanıtılan camilerin başına gelmemesi ve bu yapıların Anadolu Türk Mimarlığı Batılılaşma Dönemi Alçı Süslemeli eserler içinde yerini alması gerektiği inancı içindeyim.

¹⁹ Batı Anadolu Ayanlık mimarisi ile ilgili bkz. Arel 1987: 39-77

²⁰ Sözen 1975: 319 vd; Arel 1993: 214-216; Arel 1995: 49; Arel 1998: 24-27; Arel 2002: 35-41

²¹ Arel 2002: 39

²² Fossati'nin en önemli eseri günümüze ulaşmayan Darülfünun binasıdır. Bougeois günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin merkez binası olarak kullanılan Seraskerlik yapılarını, Valaury ise Arkeoloji Müzesi'ne imzasını atmıştır. Eyice 1979-1980:174

²³ Arel 1998: 27

²⁴ Arel 1998: 26, Arel 2002: 39

²⁵ Aksel 1960: 114, Arel 2002: 67-68;

²⁶ Yakıt 2002: 13

²⁷ Son anda yıkılmaktan kurtulan Hanönü Camii'nin mihrap duvarına bitişik günümüzde kullanılan yeni bir cami inşa edilmiştir.

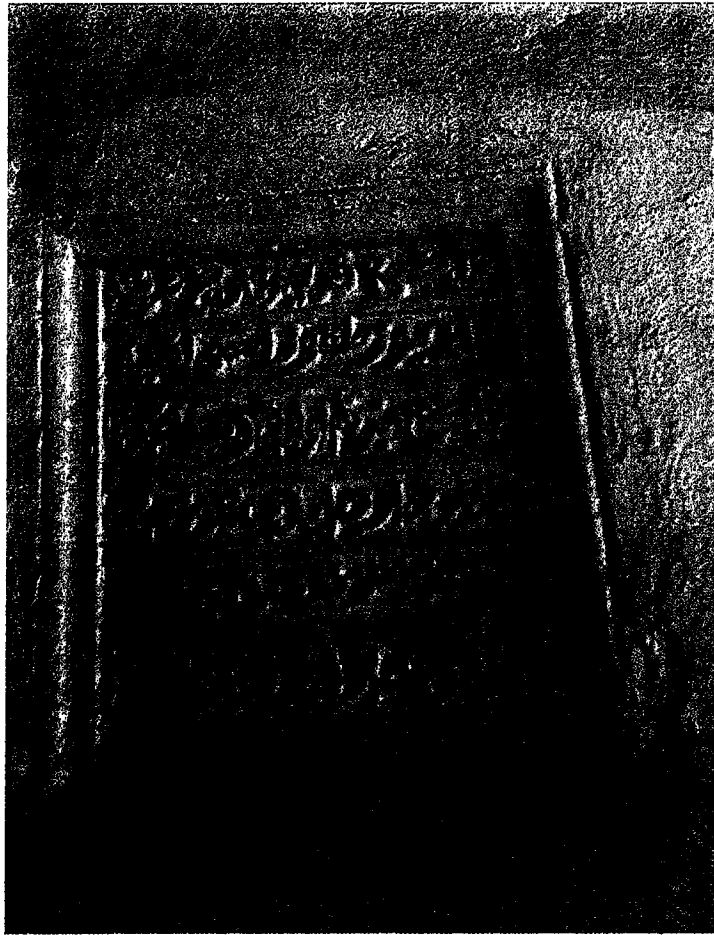
²⁸ Çarşı Camii'nin yıkılan eski minaresinin altından çıkan kitabesine göre yapının ve adının Ebu Bekir Efendi Camii ve tarihinin 1727(H.1140) olduğu tespit edilmiştir. Yakıt 2002: 156.

KAYNAKÇA

- Aksel 1960:M.Aksel.Anadolu Halk Resimleri, İstanbul
- Arel 1987:A.Arel. "Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi Hakkında Bir Ön Araştırma", IV.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara : 39-77
- Arel 1993: A. Arel. "Gothic Towers and Baroque Mihraps: The Post-Classical Architecture of Aegean Anatolia in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", Muqarnas, 10. Essays in Honor of Oleg Grabar. Leiden: 212-218
- Arel 1995: A. Arel. "Cincin Köyü'nde Cihanoğulları'na Ait Yapılar", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I, Ankara: 43-51
- Arel 1998: A. Arel. "18.Yüzyılda İzmir Çevresinde Mimari Ortam",18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı. İstanbul: 24-27
- Arel 2002: A. Arel. Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yönelimler.İzmir
- Arık 1988: R. Arık. Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı. Ankara
- Bulut 1996: L. Bulut. "İzmir Camilerinde Alçı Süsleme", Sanat Tarihi Dergisi VIII, İzmir: 1-10
- Çakmak 1994: Ş. Çakmak. "Belenardıç (Torapan) Köyü Camii (Güney/Denizli)", Sanat Tarihi Dergisi VII, İzmir: 19-28.
- Demirkıran 1974: H.Demirkıran. İzmir Han Hamam ve Çesmeleri. (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi)
- Dişbudak 1990: D.Dişbudak "Milli Saraylar ve 19 yy. Mimarlığı", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 9, İstanbul: 37-44
- Eyice 1979-1980: S.Eyice."XVIII.Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisi'nde Avrupa Neo-Klasik Üslubu" Sanat Tarihi Yıllığı IX-X, İstanbul: 163-190
- Evliya Çelebi: Evliya Çelebi.Seyahatname, (Haz. Mümin Çevik Üçdal Neşriyat) İstanbul,1985
- Sözen 1975: M. Sözen. Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan. İstanbul
- Ungan 1968: I.Ungan. İzmir Camileri (İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi)
- Ülgen 1990: A.Ülgen. "Tanzimat Günlerinde Türk Mimari Üslubu", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 7, İstanbul: 67-71
- Ünal 1994: Rahmi. Ünal. "Yukarı Kızılca Köyü Halil Ağa Camii", Sanat Tarihi Dergisi VII, İzmir: 211-226
- Yakıt 2002: İ. Yakıt. Arşiv Belgeleri Işığında Kızılcahöyük. Isparta
- Yılmaz 2000: S. Yılmaz. "Osmanlı Devrinde Batı Anadolu'da Tekstil EndüstrisininGelişimi", Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (İzmir 8-10 Nisan 1999), İzmir: 257-294

Resim 1: Hanönü Camii genel görünüş

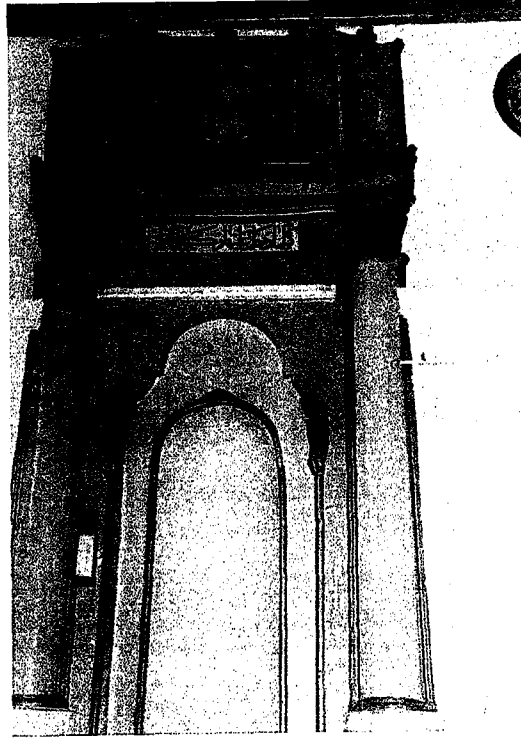
Resim 2: Hanönü Camii kitabesi

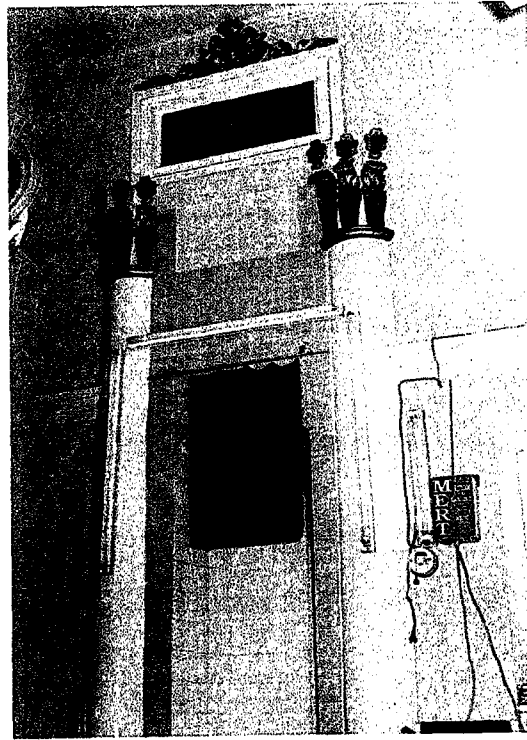
Resim 3: Hanönü Camii iç görünüş

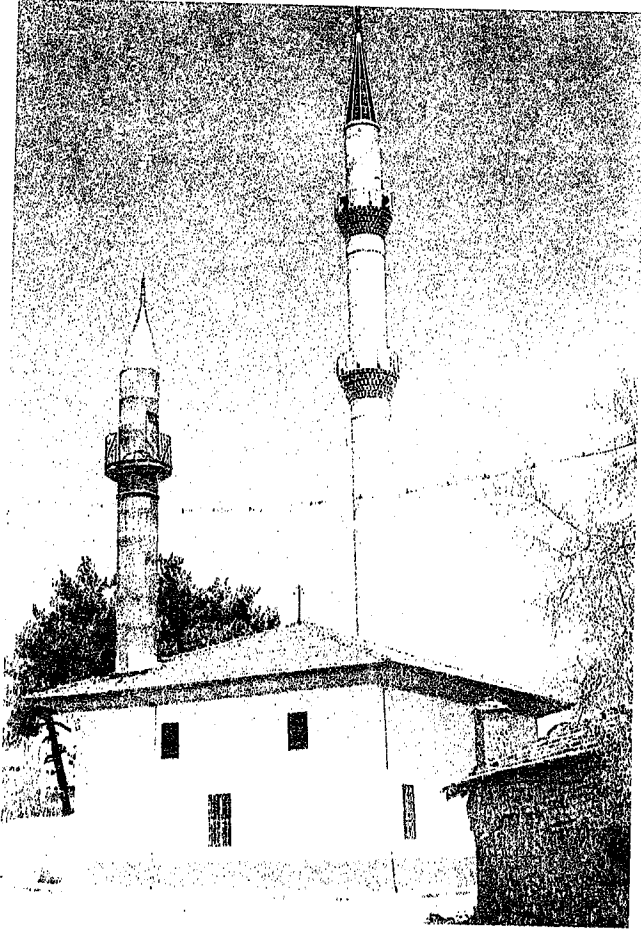
Resim 4: Hanönü Camii mihrabı

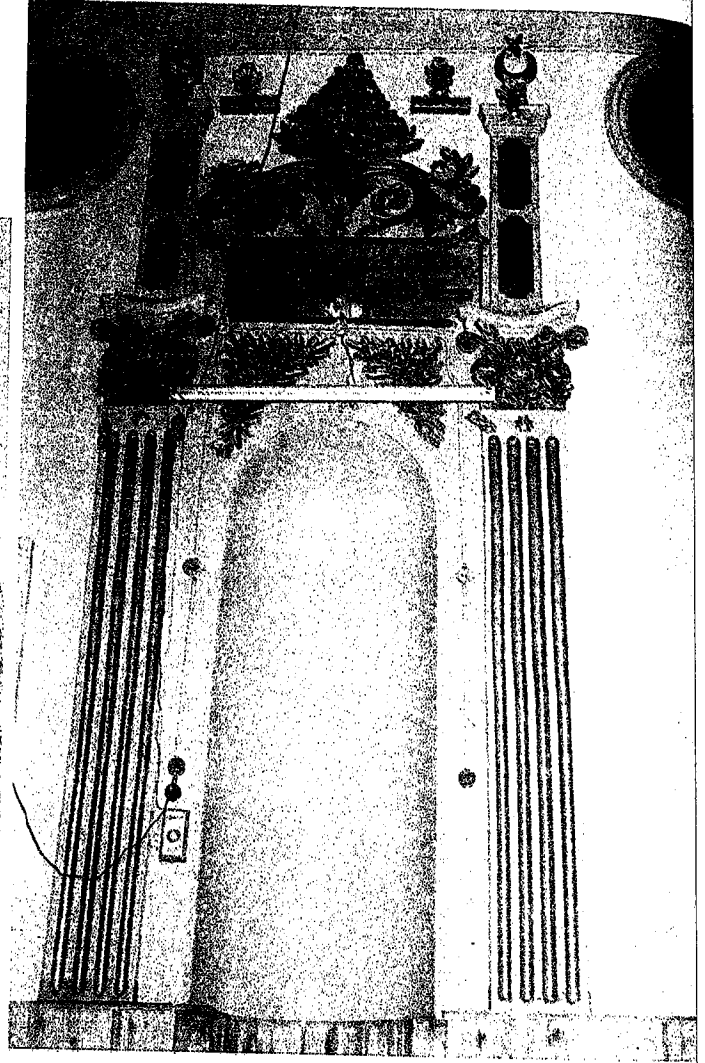
Resim 5: Çayrıklı Camii mihrabı

Resim 6: Kavaklı Camii mihrabı

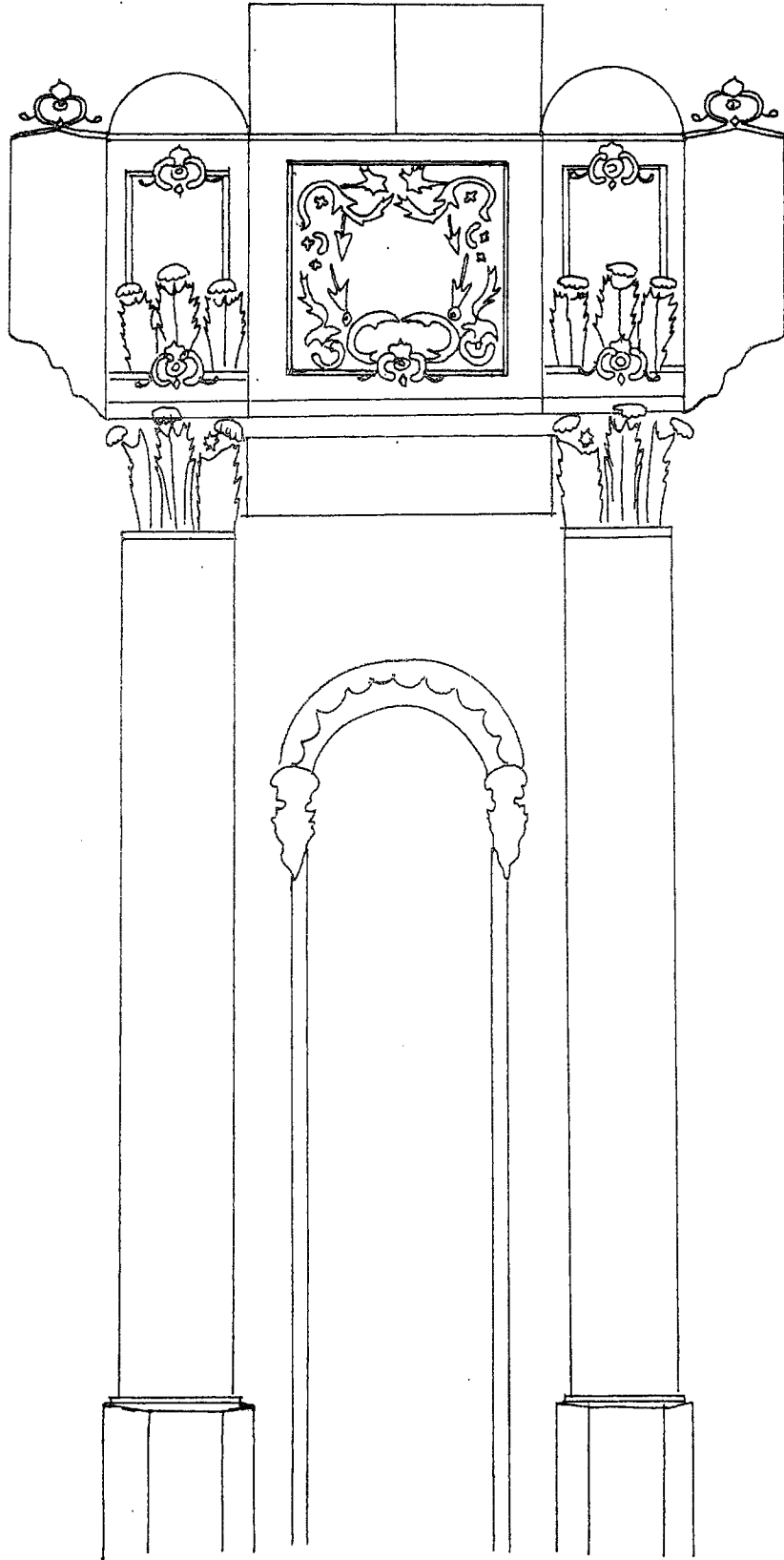
Resim 7: Yukarı Camii genel görünüş

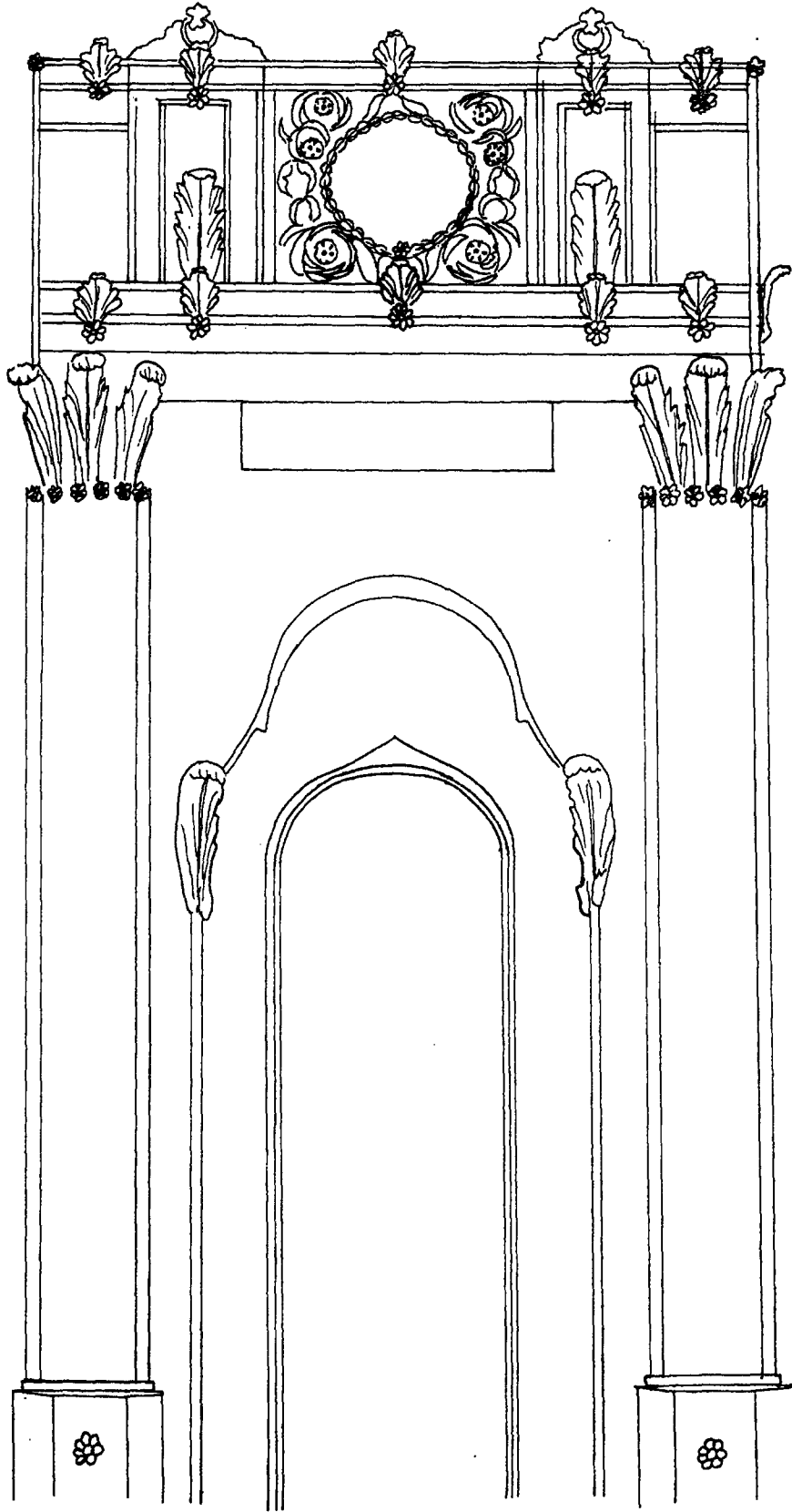
Resim 9: Yukarı Camii mihrabı

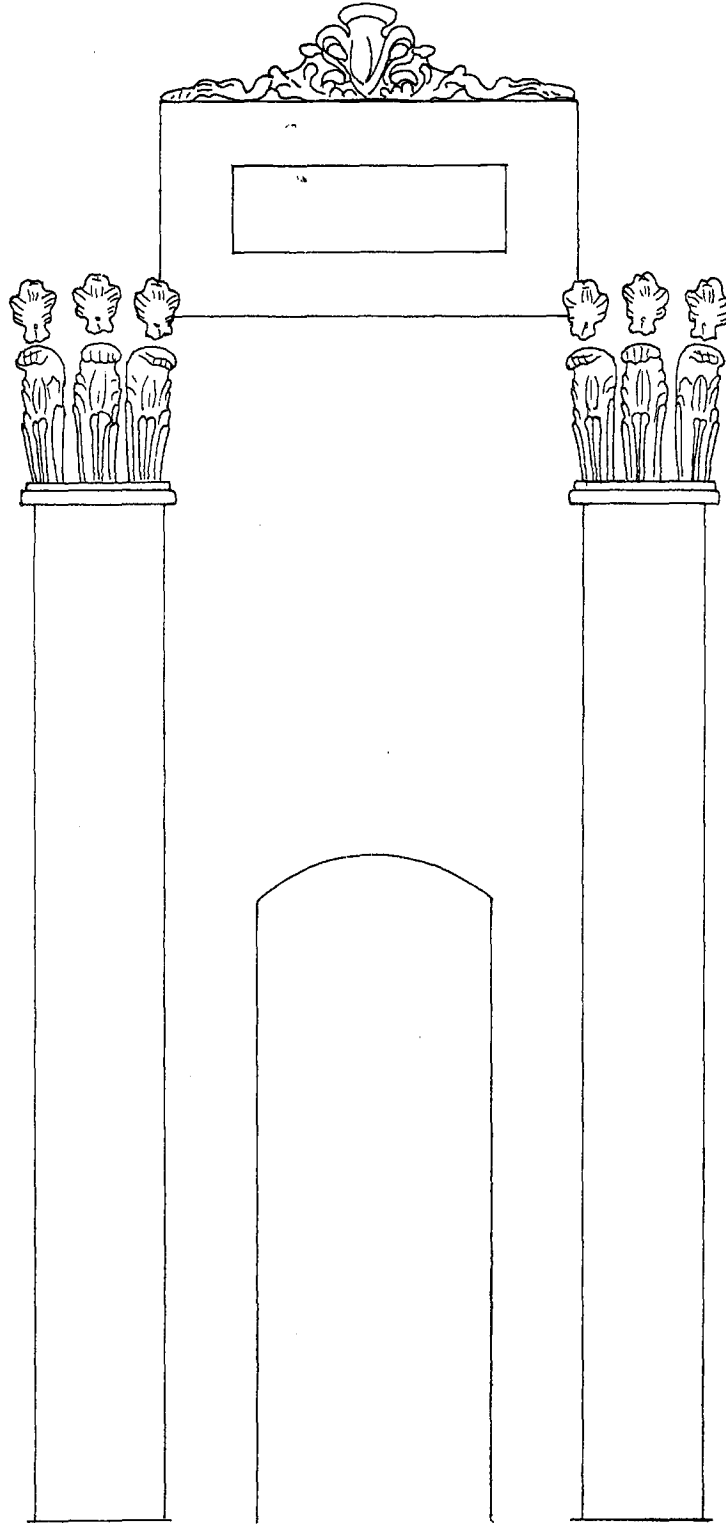
Resim 8: Yukarı Camii iç görünüş

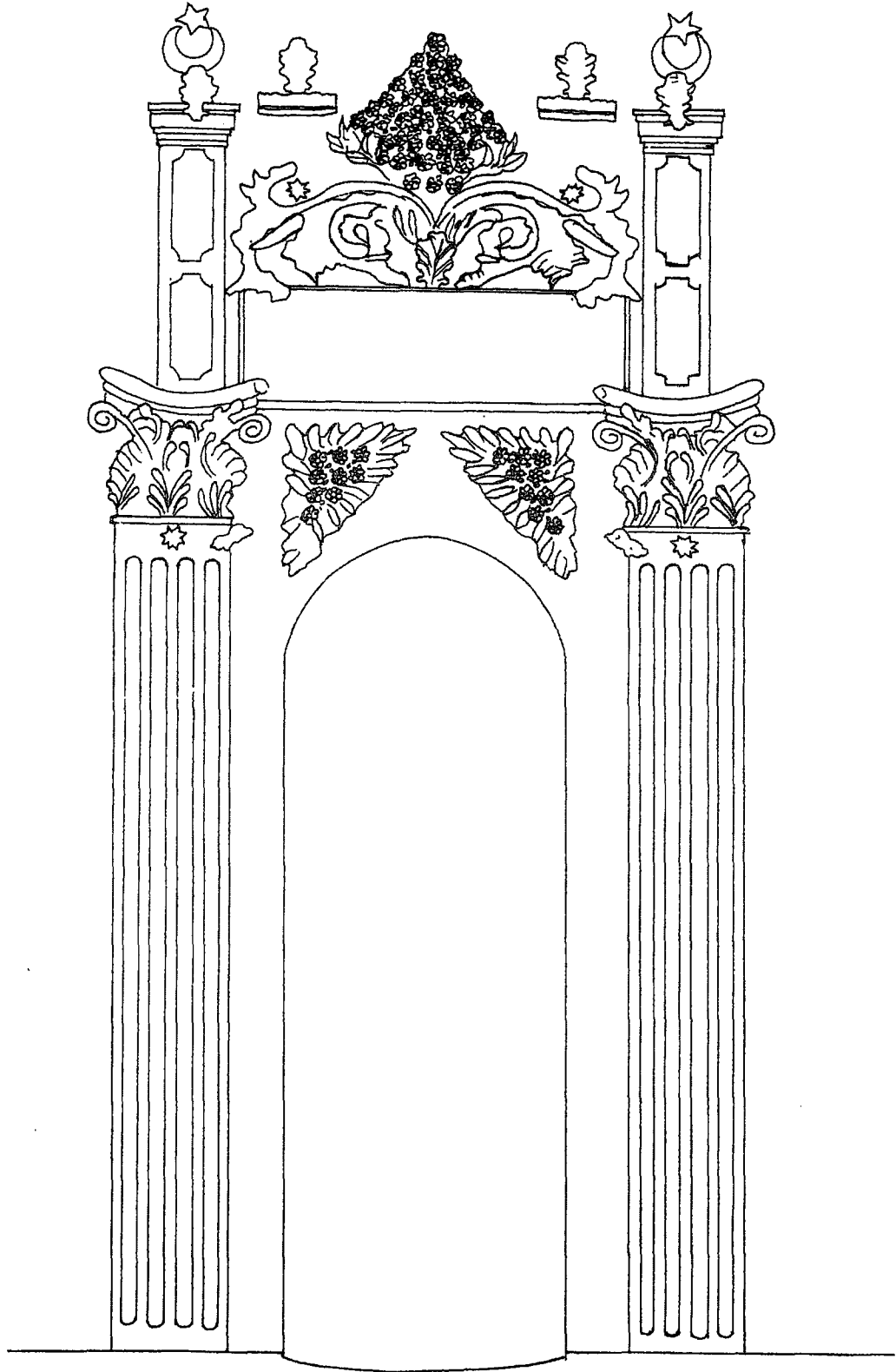
Çizim 1 Hanönü Camii mihrabı

Çizim 2 Çayırılık Camii mihrabı

Çizim 3 Kavaklı Camii mihrabı

Çizim 4 Yukarı Camii mihrabı